

up a conclusion that psychological characteristics of determinants and manifestations of integrated competitiveness space in crisis periods of professional development are primarily specified by socio-professional orientation and personal activity of a professional, socio-economic conditions of life, age psycho-physiological changes, qualitative positive and professional development that restructures motivational, cognitive, occupational, behavioral spheres in the structure of the individual and creates the aggregate positive impact on the competitiveness of professional, promotes constructive exit from the crisis of professional identity formation.

Key words: peculiarities, determinants, competitiveness, crisis periods, professional formation, personality.

Received January 09, 2016

Revised January 27, 2016

Accepted February 10, 2016

УДК 159.923.2

О.І. Зімовін

zimovin@ukr.net

РЕФЛЕКСІЯ ТА КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИКИ САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Zimovin O.I. Reflection and creativity as the factors of personality self-development / O.I. Zimovin // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 138–153.

О.І. Зімовін. Рефлексія та креативність як чинники саморозвитку особистості. У статті представлено загальну модель впливу рефлексії та креативності на саморозвиток особистості. Здійснено теоретичний аналіз позитивних і негативних ефектів рефлексії та креативності. Представлено систему змінних, отриманих за допомогою факторного аналізу, які дозволяють характеризувати структурно-функціональну організацію саморозвитку особистості (прогресивна та інтегресивна підсистеми, компоненти: самовираження, саморегуляція, взаєморозвиток, ідеальне Я), структуру зв'язків між рефлексією та креативністю (особистісна рефлексія, особистісна креативність, інтелектуальні рефлексія та креативність, негативна рефлексія). Доведено диференційованість впливу окремих показників рефлексії та креативності на окремі підсистеми

саморозвитку особистості. Показано різноспрямованість особистісних рефлексії та креативності у саморозвитку особистості: перша пов'язана з соціальним (етичним) спрямуванням саморозвитку, друга – з його орієнтацією на індивідуальний успіх. Особистісна креативність здійснює більший вплив на прогресивну підсистему саморозвитку, забезпечуючи особистість можливістю поводитися оригінально та нестандартно, рухаючись до індивідуального успіху; особистісна рефлексія – на інтегресивну підсистему, надаючи акту розвитку етичного виміру, реалізуючи усвідомлення самого себе у відносинах з іншим.

Інтелектуальні рефлексія та креативність пов'язані з прогресивною підсистемою, інтегресивна підсистема зазнає негативного впливу цього чинника. Негативна рефлексія завдає негативного впливу на прогресивну підсистему саморозвитку.

Ключові слова: саморозвиток особистості, підсистеми саморозвитку, компоненти саморозвитку, рефлексія, креативність, модель, спрямування саморозвитку, негативна рефлексія.

А.И. Зимовин. Рефлексия и креативность как факторы саморазвития личности. В статье представлена общая модель влияния рефлексии и креативности на саморазвитие личности. Осуществлён теоретический анализ положительных и отрицательных эффектов рефлексии и креативности. Представлена система переменных, полученных с помощью факторного анализа, которые позволяют характеризовать структурно-функциональную организацию саморазвития личности (прогрессивная и интегрессивная подсистемы, компоненты: самовыражение, саморегуляция, взаиморазвитие, идеальное Я), структуру связей между рефлексией и креативностью (личностная рефлексия, личностная креативность, интеллектуальные рефлексия и креативность, негативная рефлексия). Доказана дифференцированность влияния отдельных показателей рефлексии и креативности на отдельные подсистемы саморазвития личности. Показана разнонаправленность личностных рефлексии и креативности в саморазвитии личности: первая связана с социальным (этическим) направлением саморазвития, вторая – с его ориентацией на индивидуальный успех. Личностная креативность оказывает большее влияние на прогрессивную подсистему саморазвития, обеспечивая личность возможностью вести себя оригинально и нестандартно, двигаясь к индивидуальному успеху; личностная рефлексия – на интегрессивную подсистему, воплощая в акте развития этическое измерение, реализуя осознание самого себя в отношениях с другим. Интеллектуальные рефлексия и креативность связаны с прогрессивной подсистемой, интегрессивная подсистема испытывает негативное влияние этого фактора. Негативная рефлексия оказывает негативное влияние на прогрессивную подсистему саморазвития.

Ключевые слова: саморазвитие личности, подсистемы саморазвития, компоненты саморазвития, рефлексия, креативность, модель, направление саморазвития, негативная рефлексия.

Постановка проблеми. Існуючи у світі, що стрімко змінюється, особистість тим не менше потребує умов власної стабілізації, вирішуючи суперечність між збереженням досвіду та його оновленням. На наш погляд єдина можливістю ефективного функціонування особистості сьогодні – це саморозвиток, коли стабілізація досягається не за рахунок фіксації динамік розвитку, але через вибір напрямків руху, його форм і засобів – особистість стабільна, гармонічна, цілісна лише тоді, коли вона розвивається. Таке положення робить проблему саморозвитку надзвичайно важливою практичною проблемою, що спонукає дослідників до розробки розвивальних (В. В. Давидов, О. К. Дусавицький, Д. Б. Ельконін, С. Д. Максименко та ін.), тренінгових (Є. В. Заїка, Б. М. Мастеров), навчальних (Т. В. Сергеева), психотерапевтичних (К. Роджерс), психокорекційних (С. Б. Кузікова) та інших психологічних технологій, які покликані створити зовнішні умови для саморозвитку. У той же час, питання про внутрішні, власне психологічні чинники саморозвитку особистості поки що не дістало свого вирішення, хоча в цьому процесі саме вони стають визначальними, як наголошував С. Л. Рубінштейн у своєму, нині вже класичному, положенні: «внутрішні умови виступають як причини ..., а зовнішні причини як умови, як обставини» [13, с. 34]. Саме рефлексія та креативність розглядаються найчастіше як характеристики та прояви суб'єктності людини, а отже, мають бути розглянуті як внутрішні чинники саморозвитку.

Аналіз публікацій. Рефлексія, яку можна визначити як системну психічну властивість, що забезпечує особистість можливістю обернути власну пізнавальну та перетворюючу діяльність на саму себе через переосмислення нею відносин з предметно-соціальним світом, зазвичай розглядається як конструктивна, позитивна якість суб'єкта. Вона забезпечує генеративні функції психічного загальною (А. В. Карпов [6]), самоорганізацію (А. С. Шаров [17]), саморегуляцію (Ю. М. Кулюткін [8]), самодетермінацію (С. Л. Рубінштейн [13]), породження нових образів себе та вироблення більш адекватних знань про світ (С. Ю. Степанов, І. М. Семенов [14]), власне саморозвиток (В. Г. Анікіна [1], І. Д. Бех [3]).

У той же час відмічаються негативні ефекти рефлексії. Д. О. Леонтьєв [9], узагальнюючи дані різних, у тому числі зарубіжних досліджень, наводить відомості про те, що рефлексія може заважати рішучій дії, приводити до надмірної зосередженості на дистресі без можливості його подолання (С. Нолен-Хо-

ексема, Б. Віско, С. Любомірські), підтримувати та підсилювати депресію (Т. Пищінські, Дж. Грінберг).

С. Нолен-Хоексема зі співавторами вказують, що рефлексія пов'язана із тривогою, депресією та іншими психопатологічними формами, зокрема неадаптивними когнітивними стилями, почуттям безнадійності, самокритичністю, низькою майстерністю, залежністю та загалом підвищенням невротизації [20, с. 400].

А. В. Карпов зазначає, що рефлексія може блокувати прояви інтелекту в управлінській діяльності, підвищувати нейротизм та сприяти його деструктивному впливу на ефективність діяльності [6].

Суперечливість ефектів рефлексії вказує на необхідність уточнення та емпіричної перевірки положення про вплив рефлексії на саморозвиток особистості.

Схожа неоднозначна ситуація склалась із креативністю. З одного боку, вона вважається найважливішою характеристикою суб'єкта саморозвитку (Ф. Барон, В. В. Давидов, С. Д. Максименко, А. Маслоу, К. Шелдон, Н. Ю. Хрящева та ін.), має позитивну конотацію як властивість, що призводить до появи нових та адаптивних продуктів (Т. Любарт [10]), забезпечує самовираження особистості (А. Маслоу [11]), її зміну, викликаючи до життя нову форму існування (Ф. Баррон [2]), відкриття нових способів вирішення проблем, привнесення чогось нового (Н. Роджерс [12]), дослідники пов'язують її з самодетермінацією та саморозвитком (К. Шелдон [21], Н. Ю. Хрящева [16]). З іншого боку, існують відомості про зв'язки креативності з психічними властивостями, які зазвичай маркуються як негативні. Г. Айзенк пов'язував креативність із психотизмом [19], який може проявлятися в асоціальності поведінки, неадекватності емоцій, неконтактності, конфліктності та вичурності. В. М. Дружинін підкреслює, що перетворення, властиве для креативності, може мати як конструктивний, так і деструктивний, дезадаптивний характер [5, с. 158]. Д. Кроплі [18] зі співавторами у книзі з яскравою назвою «Темний бік креативності» узагальнюють негативні ефекти креативності та показують її зв'язки з когнітивними порушеннями при шизофренії та порушеннями настрою при біполярному розладі, частотою суїцидів (більш креативні особистості також більш чутливі та тривожні). Підкреслюючи властивий креативній особистості індивідуалізм (автономія, нонконформізм), вони також відмічають, що креативність постає у якості однієї з причин дезадаптації, може призводити до неврозів і конфліктів, маніпуляцій у спілкуванні, імпульсивності, девіантної поведінки

і т. д. Робляться спроби відокремити креативність від усіх негативних ефектів, наприклад, Т. Любарт [10, с. 173] відмічає, що хоча фактори (когнітивні, конативні, емоційні) співпадають для креативності та психічних розладів власне остаточний ефект залежить від факторів середовища: якщо вони стабілізуючі та стримуючі, це призводить до проявлення креативності та появи творчої продукції, якщо стресові та дестабілізуючі – до виникнення психічних розладів. У той же час модель Любарта не знімає проблеми негативних впливів креативності, які не призводять до психічних розладів, але ускладнюють життя особистості, а також перебільшує визначальну роль середовища.

Отже, проблема ефектів рефлексії та креативності у саморозвитку особистості, насичена суперечливими емпіричними фактами, вимагає наукового вирішення.

Мета статті – представлення моделі впливу рефлексії та креативності на саморозвиток особистості, яку було побудовано на основі результатів емпіричного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Цей розділ буде складатись із трьох частин: 1) організація емпіричного дослідження; 2) визначення основних понять, що використовуються у якості параметрів та пояснювальних конструктів у моделі; 3) модель впливу рефлексії та креативності на саморозвиток особистості.

1) Організація емпіричного дослідження.

Для визначення впливу рефлексії та креативності на саморозвиток особистості було проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 297 осіб: 220 студентів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна віком 17–21 рік; 46 осіб у віці 35–45 років; 30 осіб – особи літнього віку 60–78 років.

Для дослідження параметрів саморозвитку особистості було використано наступні методики: методика «Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості» С. Б. Кузікової, самоактуалізаційний тест Ю. Є. Альошиної, Л. А. Гозман та ін., «Профіль особистості» для дослідження цінностей Ш. Шварца, опитувальник суб'єктивної якості вибору Д. О. Леонтєва, О. Ю. Мандрикової, А. Х. Фам, тест самодетермінації К. Шелдона у модифікації Є. М. Осіна, опитувальник «Стиль саморегуляції поведінки» В. І. Моросанової, методика діагностики особистісного динамізму Д. В. Сапронова, Д. О. Леонтєва, методика «Особистісна біографія» О. І. Моткова, шкала психологічного благополуччя К. Ріфф в адапт. Т. Д. Шевеленкової та Т. П. Фесенко, тест між-особистісних відносин Т. Лірі.

Для визначення особливостей рефлексії було застосовано такі методи: методика діагностики рефлексивності А. В. Карпова (для визначення рівня вираженості особистісної рефлексії, а також окремих її форм), диференційний тест рефлексії Д. О. Леонтєва (для оцінки негативних ефектів рефлексії), процедура дослідження інтелектуальної рефлексії «Анаграми» в авторській модифікації (для виявлення особливостей інтелектуальної рефлексії).

Для визначення особливостей креативності особистості використовувались: опитувальник креативності Д. Джонсона в адапт. О. Є. Тунік (для визначення рівня вираженості особистісної креативності), методика дослідження емоційної креативності Дж. Ейверілла в адапт. І. М. Андрєєвої (для виявлення впливу креативності на конструювання емоцій особистості), методика діагностики вербальної креативності С. Медніка в адапт. А. М. Вороніна та тест «Завершення картинок» Е. П. Торранса для діагностики невербальної креативності в адапт. А. М. Вороніна (для визначення особливостей інтелектуальної креативності).

2) Основні поняття, що використовуються у моделі.

На першому етапі обробки результатів емпіричного дослідження було здійснено ієрархічний факторний аналіз параметрів саморозвитку з метою визначення його структурно-функціональної організації – виявлення первинних факторів, які було проінтерпретовано як компоненти саморозвитку, за допомогою косокутного обертання Direct Oblimin, та виявлення вторинних факторів, які було проінтерпретовано як підсистеми, за допомогою ортогонального обертання Varimax. Це дозволило показати, що структурно-функціональна організація саморозвитку особистості утворюється двома підсистемами: прогресивною, в якій відображується спрямування розвитку особистості на індивідуальний успіх та інтергресивною – на взаєморозвиток, співпрацю, врахування інтересів інших людей, побудову міжособистісних відносин. До прогресивної підсистеми входять компоненти: самовираження та саморегуляція; до інтергресивної підсистеми – взаєморозвиток та ідеальне Я.

Показники рефлексії та креативності також було піддано факторизації. Отримана структура визначається чотирма факторами: особистісної рефлексії, у фокусі якої знаходиться особистість – власна або іншої людини; особистісної креативності, що забезпечує суб'єкта можливістю поводитися оригінально, нестандартно, незалежно та впевнено, але з користю для вирішення проблеми, що стоїть перед ним, відкриваючи нові способи

поведінки; інтелектуальних рефлексії та креативності, які виконують функції продуктивного мислення, пов'язуючи здатності створювати оригінальні вербальні та невербальні продукти, а також розуміти способи власних мисленневих дій; негативної рефлексії, що поєднує деструктивні форми рефлексії: квазірефлексію (фантазування, мрійництво) та інтроспекцію (самокопання, тривожність).

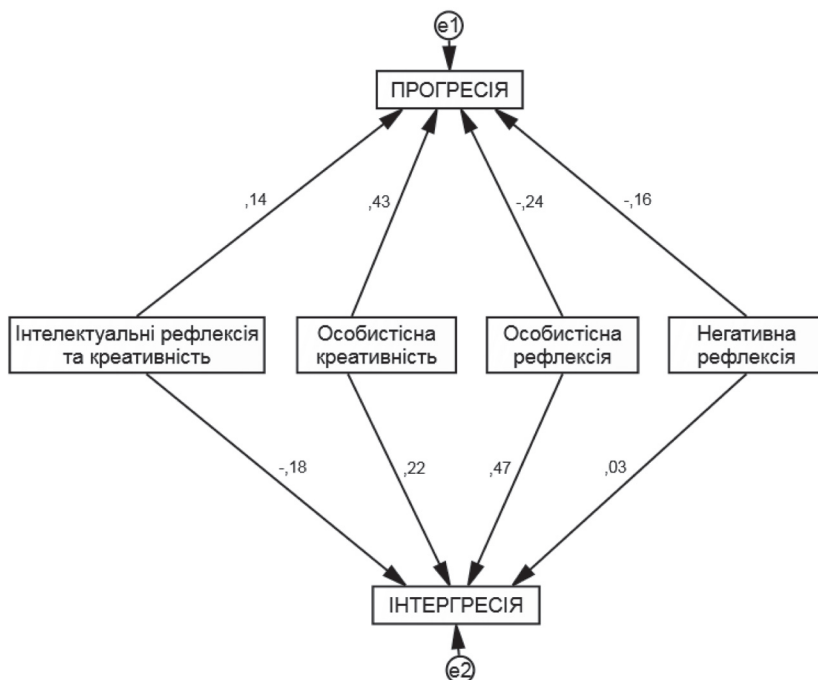
Перейдемо до обговорення власне впливу рефлексії і креативності на підсистеми саморозвитку особистості.

3) Загальна модель впливу рефлексії та креативності на саморозвиток особистості.

Для вирішення завдання побудови загальної моделі впливу рефлексії та креативності на саморозвиток особистості було застосовано статистичний метод моделювання структурними рівняннями. У якості ендогенних змінних постали підсистеми саморозвитку: прогресивна – показник «прогресія», інтергресивна – показник «інтергресія». У якості екзогенних – показники рефлексії та креативності: інтелектуальні рефлексія та креативність, особистісна креативність, особистісна рефлексія, негативна рефлексія. Коваріації між показниками прогресії та інтергресії, факторів структури взаємозв'язків між рефлексією та креативністю не розглядаються у моделі, оскільки усі ці змінні було отримано за допомогою ортогонального обертання Varimax, розподіл є нормальним, отже, коваріації відсутні.

Побудовану модель шляхів представлено на рис. 1.

Узгодженість моделі з вихідними даними оцінювалась за низкою критеріїв. Найважливіші з них представлено на рисунку. Так, показник $r=0,981$ – значно більший за $0,05$, що вказує на гарну узгодженість. RMSEA (квадратний корінь середньоквадратичної помилки) наближується до нуля, не перевищуючи рівня $0,05$, що також вказує на гарну узгодженість моделі з вихідними даними. Верхня межа його 90% -го довірчого інтервалу HI90 наближається до нуля та не перевищує критичного рівня, встановленого для неї, – $0,1$. Оцінка точності PCLOSE вища за $0,5$, вона дорівнює $0,998$. Як CFI (порівняльний індекс згоди), так і NFI (нормований індекс згоди) перевищують $0,95$, перший дорівнює 1 , другий – $0,992$. GFI (критерій згоди) та AGFI (виправлений критерій згоди) дорівнюють: перший – $0,998$, другий – $0,995$. Обидва перевищують мінімально необхідний рівень $0,9$. Таким чином, побудована модель шляхів, що описує вплив рефлексії та креативності на підсистеми саморозвитку особистості, відповідає вихідним даним.

$\chi^2=1,534$; $df=7$; $p=.981$; $RMSEA=.000$

Рис. 1. Загальна модель впливу рефлексії та креативності на саморозвиток особистості

Потужність впливу кожної з екзогенних змінних на кожну з ендогенних дозволяють оцінювати коефіцієнти регресії. Вони виставлені біля стрілок моделі, нулі перед комою опущені. Усі коефіцієнти, окрім того, що оцінює внесок негативної рефлексії у визначення дисперсії інтергресії, є статистично значущими. Вплив негативної рефлексії на інтергресію не було виключено з моделі, оскільки таке виключення веде до погіршення якості узгодженості моделі. e1 та e2 – помилки ендогенних змінних, зумовлені їх специфікою та причинами, які не враховуються у моделі.

Розглянемо побудовану модель. Інтелектуальні рефлексія та креативність завдають позитивного впливу на прогресивну підсистему саморозвитку, негативного – на інтергресивну. Вони виявляються чинником, який забезпечує рух особистості до ін-

дивідуального успіху, через втілення власного потенціалу та самостійне управління розвитком. Продуктивне мислення, гнучке, таке, що дозволяє генерувати велику кількість ідей, звісно ж сприяє успішності особистості у суспільстві, реалізації цінностей прогресії: досягнень, влади, гедонізму, стимуляції. У той же час інтергресивна підсистема зазнає негативного впливу інтелектуальних рефлексії та креативності. Тобто останній чинник може перешкоджати взаєморозвитку особистості у відносинах з іншими людьми, можливості враховувати їх інтереси, піклуватись про їх благополуччя. Дійсно, розвинений інтелект, продуктивне мислення пов'язані з цінністю унікальної ідеї, точки зору самої особистості, критичністю до інших. Інтергресія спирається на цінність індивідуальності іншої людини, можливість прийняти її такою, як вона є. Ми вважаємо, що інтергресивна підсистема є також більш вираженою в осіб, що констатують власну пов'язаність не тільки з суспільством, але й з природою, всесвітом взагалі. Останнє твердження звісно ж вимагає подальшої наукової перевірки.

Особистісна креативність завдає більшого впливу на прогресивну підсистему. Звісно ж, можливість поводитися оригінально, нестандартно, незалежно та впевнено, але з користю для вирішення проблеми, відкриваючи нові способи поведінки, є важливою умовою руху особистості до індивідуального успіху, що передбачає як втілення потенціалу, так і самостійне управління розвитком. Нагадаємо, що єдність, але не тотожність, креативності та самодетермінації, креативності та автономії особистості доводив у власних дослідженнях також К. Шелдон. Якщо підняти на екзистенційно-філософський рівень аналізу, можна вказати, що креативність виступає індивідуальною рисою та механізмом, який надає особистості можливість свободи. Особистісна креативність забезпечує суб'єкта не тільки можливістю неочікуваного, оригінального вчинку, але й дозволяє йому реалізувати власний потенціал, втілити власні потреби, цінності та бажання у соціальному та предметному світі. Тут знову ж таки ми бачимо важливу подвійність, дуальність креативності як явища – оригінальність і продуктивність постають у якості її критеріїв, відкритих спостереженню та вимірюванню.

Слід також відмітити, що особистісна креативність завдає, хоча і меншого, але також позитивного впливу на інтергресивну підсистему. Креативні особистості мають здатність більш яскраво виражати власну індивідуальність. Нагадаємо, про те, що у факторі особистісної креативності найбільшого навантаження

має змінна «ефективність-автентичність», а отже, їх відносини є більш щирими, сповненими майстерною експресією їх думок та емоцій. При цьому можна також вказати на те, що особистості з яскравими проявами індивідуальності нерідко є більш цікавими для членів їх суспільних груп, займають лідерські позиції, є референтними для інших.

Особистісна рефлексія завдає позитивного впливу на інтергресивну підсистему, негативного – на прогресивну. Усвідомлення власної особистості та особисті іншої людини виступає важливою умовою взаєморозвитку, співпраці, врахування інтересів іншого, що властиві інтергресії. На соціальну спрямованість рефлексії, на відміну від індивідуальної спрямованості креативності, вказують науковці, а отже, отриманий емпіричний результат погоджується з існуючими теоріями. Так, вже у визначенні, що було взято нами за основу, яке належить С. Ю. Степанову та І. М. Семенову, рефлексія розуміється як переосмислення людиною відносин з предметно-соціальним світом. В. І. Слободчиков та Г. А. Цукерман ставлять акцент на співбуття як джерело рефлексії [15]. І. С. Кон розглядає рефлексію як здатність поставити себе на місце іншого, засвоїти відношення інших до себе [7]. П. Вацлавік відмічає: «навіть усвідомлення людиною самої себе по суті є усвідомлення функцій, взаємовідносин, до яких вона залучена» [4, с. 20]. Отже, особистісна рефлексія має яскраву суспільну, навіть діалогічну природу, забезпечуючи побудову якісних міжособистісних відносин особистості, в яких вона може розвиватись, забезпечуючи також розвиток іншого. Порівнюючи інтергресивну підсистему з прогресивною, ми вказували, що перша характеризується етичністю, а друга прагматичністю. Власне етичність саморозвитку може бути забезпечена тільки особистісною рефлексією, адже це і означає зрозуміти, та ще й піклуватись про інтереси іншої людини. Саме з появою особистісної рефлексії С. Л. Рубінштейн пов'язував виникнення етичного відношення до іншого: «інший шлях – до побудови морального життя людини на новій, свідомій основі» [13, с. 90].

Чому ж особистісна рефлексія завдає негативного впливу на прогресивну підсистему саморозвитку? Тут немає ніякого парадоксу. Прогресія, рух до індивідуального успіху, вимагає зосередженості на власній меті, незалежності, здатності спиратися лише на себе, що нерідко призводить до ігнорування прагнень інших людей, у цьому режимі особистість керується результатом своєї діяльності, його корисністю для неї самої, практичністю,

ефективністю. Включення особистісної рефлексії, з її етичністю, роздумами, переживаннями за іншого, оцінкою власних дій по відношенню до іншого, звісно ж заважає цьому безперервному руху до цілі.

Загалом, ми відмічаємо різноспрямованість особистісних рефлексії та креативності, що співвідноситься з різноспрямованістю підсистем саморозвитку. Так, особистісну креативність у цьому ракурсі можна розглядати як таку, що забезпечує рух від себе до суспільства, від власного потенціалу, здібностей, до їх соціального визнання, проявлення у професійній та творчій діяльності. Особистісна рефлексія – це шлях від суспільства до себе, від того, як бачать особистість інші люди, якого сенсу вони надають її діям, які відносини будують з нею, до того як вона бачить себе та інших. Найбільші коефіцієнти регресії відповідно для особистісної креативності та прогресивної підсистеми, особистісної рефлексії та інтергресивної підсистеми дозволяють розглядати їх у якості керуючих параметрів відповідних підсистем. Змінюючи функціонування цих параметрів, ми можемо впливати на хід саморозвитку особистості, гармонізуючи його, допомагаючи особистості у психологічній консультативній, тренінговій, навчальній, психокорекційній роботі вирішити суперечність між індивідуальним та соціальним, прогресивною та інтегресивною орієнтацією.

Але залишається ще один фактор рефлексії – негативна рефлексія. Він не завдає значущого впливу на інтергресію, адже у конструктивних відносинах можна прийняти та навіть розділити як тривоги, так і мрії, фантазії особистості. А ось прогресивна підсистема зазнає негативного впливу чинника негативної рефлексії. Схильність особистості до самокопання, тривожності, зосередженості на власних переживаннях, як і її відірваність від реальної мети, що визначає конкретну дію, втеча у фантазії, мрії, роздуми над абстрактним предметом, звісно ж перешкоджають здійсненню ефективної діяльності, спрямованої на досягнення індивідуального успіху. Негативна рефлексія блокує активну дію сумнівами, коливаннями, веде до появи негативних емоцій. Саме з цією формою рефлексії пов'язуються негативні ефекти, описані С. Нолен-Хоексема, Б. Віско, С. Любомірські та ін.

Висновки.

1) Особистісна креативність завдає більшого впливу на прогресивну підсистему саморозвитку, забезпечуючи особистість можливістю поводитися оригінально та нестандартно, рухаючись до індивідуального успіху; особистісна рефлексія – на інте-

гресивну підсистему, надаючи акту розвитку етичного виміру, реалізуючи усвідомлення самого себе у відносинах з іншим.

2) Інтелектуальні рефлексія та креативність пов'язані з прогресивною підсистемою, дозволяючи особистості генерувати велику кількість якісних ідей, сприяючи її успішності у суспільстві. При цьому інтегресивна підсистема зазнає негативного впливу цього чинника, адже для особистості з розвиненим продуктивним мисленням найбільшою цінністю може стати власна ідея, а не відносини з іншим.

3) Негативна рефлексія завдає негативного впливу на прогресивну підсистему саморозвитку. Схильність особистості до самокопання, тривожності, зосередженості на власних переживаннях, як і її відірваність від реальної мети, втеча у фантазії, мрії, роздуми, перешкоджають здійсненню ефективної діяльності, спрямованої на досягнення індивідуального успіху.

Список використаних джерел

1. Аникина В. Г. Культурно-диалогический подход в психологическом исследовании рефлексии / Вероника Геннадьевна Аникина // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2013. – № 2, Т. 10. – С. 46–74.
2. Баррон Ф. Личность как функция проектирования человеком самого себя / Фрэнк Баррон // Вопросы психологии. – 1990. – №2. – С. 153–159.
3. Бех І. Д. Психологічні механізми сходження особистості до духовних цінностей / Іван Дмитрович Бех // Педагогіка і психологія : Науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук України. – 2011. – № 2. – С. 37–44.
4. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций: Изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия / П. Вацлавик, Д. Бивин, Д. Джексон. – М. : Апрель-Пресс, ЭКСМО Пресс, 2000. – 320 с.
5. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / Владимир Николаевич Дружинин. – СПб. : Питер, 2013. – 366 с.
6. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / Анатолий Викторович Карпов. – М. : Институт психологии РАН, 2004. – 424 с.
7. Кон И. С. Открытие «Я» / Игорь Семенович Кон. – М. : Политиздат, 1978. – 367 с.
8. Кулюткин Ю. Н. Рефлексивная регуляция мыслительных действий / Ювеналий Николаевич Кулюткин // Психоло-

- гические исследования интеллектуальной деятельности / под ред. О. К. Тихомирова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. – С. 22–28.
9. Леонтьев Д. А. Феномен рефлексии в контексте проблемы саморегуляции: [Электронный ресурс] / Д. А. Леонтьев, А. Ж. Аверина // Психологические исследования: электрон. науч. журн. – 2011. – № 2(16). – Режим доступа: <http://psystudy.ru/index.php/num/2011n2-16/463-leontiev-averina16.html>
  10. Любарт Т. Психология креативности / Т. Любарт, К. Муширу, С. Торджман, Ф. Зенасни. – М : Когито-Центр, 2009. – 216 с.
  11. Маслоу А. Мотивация и личность : [Электронный ресурс] / Абрахам Маслоу. – Режим доступа: <http://psylib.ukrweb.net/books/masla01/>
  12. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Натали Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С.164–168.
  13. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб : Питер, 2012. – 224 с.
  14. Семенов И. Н. Рефлексия в организации творческого мышления и саморазвитии личности / И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов // Вопросы психологии. – 1983. – № 2. – С. 35–42.
  15. Слободчиков В. И. Генезис рефлексивного сознания в младшем школьном возрасте / В. И. Слободчиков, Г. А. Цукерман // Вопросы психологии. – 1990. – №3. – С. 25–36.
  16. Хрящева Н. Ю. Креативность как фактор самореализации личности в изменчивом мире / Нина Юрьевна Хрящева // Социальная психология в трудах отечественных психологов / Сост. и общ. ред. А. Л. Свенцицкого. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
  17. Шаров А. С. Онтология рефлексии: природа, функции и механизмы / Анатолий Сергеевич Шаров // Рефлексивный подход: от методологии к практике / под ред. В. Е. Лепского. – М. : Когито-центр, 2009. – С. 112–132.
  18. Cropley D. H. The Dark Side of Creativity / D. H. Cropley, A. J. Cropley, J. C. Kaufman, M. A. Runco. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 406 p.
  19. Eysenck H. J. Creativity and personality: Suggestions for a theory / Hans J. Eysenck // Psychological Inquiry. – 1993. – №4. – P. 147–178.

20. Nolen-Hoeksema S. Rethinking Rumination / S. Nolen-Hoeksema, B. E. Wisco, S. Lyubomirsky // Perspectives on Psychological Science. – 2008. – № 5, Vol. 3. – P. 400–424.
21. Sheldon K. M. Creativity and Self-Determination in Personality / Kennon M. Sheldon // Creativity Research Journal. – 1995. – № 1, Vol. 8. – P. 25–36.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Anikina V. G. Kul'turno-dialogicheskij podhod v psihologicheskom issledovanii refleksii / Veronika Gennad'evna Anikina // Psihologija. Zhurnal Vysšej shkoly jekonomiki. – 2013. – № 2, T. 10. – S. 46–74.
2. Barron F. Lichnost' kak funkcija proektirovanija chelovekom samogo sebja / Frjenk Barron // Voprosy psihologii. – 1990. – №2. – S. 153–159.
3. Beh I. D. Psychologichni mehanizmy shodzhennja osobystosti do duhovnyh cinnostej / Ivan Dmytrovyh Beh // Pedagogika i psihologija : Naukovo-teoretychnyj ta informacijnyj zhurnal Akademii' pedagogichnyh nauk Ukraїny. – 2011. – № 2. – S. 37–44.
4. Vaclavik P. Pragmatika chelovecheskih kommunikacij: Izuchenie patternov, patologij i paradoksov vzaimodejstvija / P. Vaclavik, D. Bivin, D. Dzhekson. – M. : Aprel'-Press, JeKSMO Press, 2000. – 320 s.
5. Druzhinin V. N. Psihologija obshhijh sposobnostej / Vladimir Nikolaevich Druzhinin. – SPb. : Piter, 2013. – 366 s.
6. Karpov A. V. Psihologija refleksivnyh mehanizmov dejatel'nosti / Anatolij Viktorovich Karpov. – M. : Institut psihologii RAN, 2004. – 424 s.
7. Kon I. S. Otkrytie «Ja» / Igor' Semenovich Kon. – M. : Politizdat, 1978. – 367 s.
8. Kuljutkin Ju. N. Refleksivnaja reguljacija myslitel'nyh dejstvij / Juvenalij Nikolaevich Kuljutkin // Psihologicheskie issledovanija intelektual'noj dejatel'nosti / pod red. O. K. Timomirova. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1979. – S. 22–28.
9. Leont'ev D. A. Fenomen refleksii v kontekste problemy samoreguljaciji : [Jelektronnyj resurs] / D. A. Leont'ev, A. Zh. Averina // Psihologicheskie issledovanija: jelektron. nauch. zhurn. – 2011. – № 2(16). – Rezhim dostupa: <http://psystudy.ru/index.php/num/2011n2-16/463-leontiev-averina16.html>
10. Ljubart T. Psihologija kreativnosti / T. Ljubart, K. Mushiru, S. Tordzhman, F. Zenasni. – M : Kogito-Centr, 2009. – 216 s.

11. Maslou A. Motivacija i lichnost' : [Jelektronnyj resurs] / Abraham Maslou. – Rezhim dostupa: <http://psylib.ukrweb.net/books/masla01/>
12. Rodzhers N. Tvorchestvo kak usilenie sebja / Natali Rodzhers // Voprosy psihologii. – 1990. – №1. – S.164–168.
13. Rubinshtejn S. L. Chelovek i mir / Sergej Leonidovich Rubinshtejn. – SPb : Piter, 2012. – 224 s.
14. Semenov I. N. Refleksija v organizacii tvorcheskogo myshlenija i samorazvitii lichnosti / I. N. Semenov, S. Ju. Stepanov // Voprosy psihologii. – 1983. – № 2. – S. 35–42.
15. Slobodchikov V. I. Genezis refleksivnogo soznaniya v mladshem shkol'nom vozraste / V. I. Slobodchikov, G. A. Cukerman // Voprosy psihologii. – 1990. – №3. – S. 25–36.
16. Hrjashheva N. Ju. Kreativnost' kak faktor samorealizacii lichnosti v izmenchivom mire / Nina Jur'evna Hrjashheva // Social'naja psihologija v trudah otechestvennyh psihologov / Sost. i obshh. red. A. L. Svencickogo. – SPb. : Piter, 2000. – 512 s.
17. Sharov A. S. Ontologija refleksii: priroda, funkcii i mehanizmy / Anatolij Sergeevich Sharov // Refleksivnyj podhod: ot metodologii k praktike / pod red. V. E. Lepskogo. – M. : Kogito-centr, 2009. – S. 112–132.
18. Cropley D. H. The Dark Side of Creativity / D. H. Cropley, A. J. Cropley, J. C. Kaufman, M. A. Runco. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 406 p.
19. Eysenck H. J. Creativity and personality: Suggestions for a theory / Hans J. Eysenck // Psychological Inquiry. – 1993. – №4. – P. 147–178.
20. Nolen-Hoeksema S. Rethinking Rumination / S. Nolen-Hoeksema, B. E. Wisco, S. Lyubomirsky // Perspectives on Psychological Science. – 2008. – № 5, Vol. 3. – P. 400–424.
21. Sheldon K. M. Creativity and Self-Determination in Personality / Kennon M. Sheldon // Creativity Research Journal. – 1995. – № 1, Vol. 8. – P. 25–36.

O.I. Zimovin. Reflection and creativity as the factors of personality self-development. General model of the reflection and creativity effects on the self-development of personality is presented in the article. Theoretical analysis of the positive and negative effects of reflection and creativity is carried out. The variables system, obtained using factor analysis, is presented. It allows to characterize the structural and functional organization of self-development (progressive and intergressive subsystems, components of self-expression, self-regulation, mutual development, ideal «Me»), the structure

of relations between reflection and creativity (reflection of personality, creativity of personality, intellectual reflection and creativity, negative reflection). The differentiated impact of the indicators of reflection and creativity on the certain subsystems of self-development is proved. The multidirectional orientation of the personal reflection and creativity in self-development of a personality is showed: the first one is related to the social (ethical) direction of self-development, the second one – with its focus on the individual success. The personal creativity has a greater impact on the progressive self-development subsystem, providing the person the possibility to behave in an original and unusual way, moving to individual success; the personal reflection – on the intergressive subsystem, it gives the developmental act ethical dimension, the possibility of self-awareness in the interpersonal relations. Intellectual reflection and creativity are related to the progressive subsystem, this factor makes a negative effect on the intergressive subsystem. Negative reflection has a negative impact on the progressive self-development subsystem.

Key words: self-development of personality, self-development subsystems, self-development components, reflection, creativity, model, self-development direction, negative reflection.

Received January 07, 2016

Revised January 24, 2016

Accepted February 12, 2016

УДК 925 : 159.923

Е.З. Івашкевич

Natasha1273@ukr.net

СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК СИСТЕМА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДАТНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Ivashkevych E.Z. Social intellect as a system of intellectual abilities of the personality / E.Z. Ivashkevych // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 32. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 153–166.

Е.З. Івашкевич. Соціальний інтелект як система інтелектуальних здатностей особистості. В статті проаналізовано соціальний інтелект як певну, досить стійку систему інтелектуальних здатностей, які виражаються в соціальній поведінці індивіда. Описано психологічні концепції, в яких інтелектуальний потенціал людини розглядається в парадигмі